

УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Гуманітарний факультет

Кафедра філології

**СУЧАСНИЙ НОНФІКШН: ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ
ВИДАНЬ «НАШОГО ФОРМАТУ»)**

Студентки IV курсу

групи ГФ18/Б

Ольги Пилипців

Науковий керівник:

кандидат філол. наук,

доцент кафедри філології Гуманітарного факультету УКУ

Василь Старко

Львів 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НОНФІКШН ЯК ПЕРСПЕКТИВА І ВИКЛИК ДЛЯ ПЕРЕКЛАДАЧА.....	5
1.1. «Наш Формат»: флагман видань нонфікшн літератури в Україні.....	6
1.2. Мовний матеріал: добір та опрацювання.....	8
1.3. Нонфікшн: термінологія і дефініція.....	11
1.4. Оцінка якості перекладу.....	16
РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ЛІТЕРАТУРИ НОНФІКШН (НА МАТЕРІАЛІ ВИДАНЬ «НАШОГО ФОРМАТУ»).....	21
2.1 Стаатистична оцінка та аналіз мовного матеріалу.....	21
2.2. Проблема 1: Фразеологізми й сталі вирази.....	29
2.3. Проблема 2: Культурна адаптація деталей.....	31
2.4. Проблема 3: Перекладацькі помилки й одруки.....	33
2.5. Проблема 4: Переказ vs переклад	35
2.6. Проблема 5: Переклад гумору і «втрачені» жарти.....	35
ВИСНОВКИ.....	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	40
ДОДАТОК А.....	43

ВСТУП

Нонфікшн як літературний жанр сягає коріннями у американські літературні 1960-ті. Стався він як ще одна відповідь на виклики тодішнього нового життя для оновленого суспільства. Це був спосіб писати принципово по-іншому. Це було втілення потреби знати і говорити правду настільки, що деякі дослідники жартома називають нонфікшн жанром «правдивішим за саму реальність».

В українському книговиданні нонфікшн-лихоманка почалась не так давно. Складно визначити точний рік чи десятиліття, але найпомітніші зсуви в напрямку до написання і перекладу текстів «літератури факту» українською мовою відбулися у видавництві «Наш Формат», що сьогодні є одним із найбільших видавців літератури нонфікшн на території України. Жанр набуває все більшої популярності на наших теренах, росте й розвивається: збільшується кількість видавництв, авторів, перекладачів, і, що найважливіше, читачів. Щоправда, в академічному літературно-перекладознавчому дискурсі поки немає ні єдності, ні широкої поліфонії думок щодо того, чим є цей жанр, які закони й традиції для його перекладу, як оцінювати оригінали й переклади такої літератури. Цей жанр порівняно новий для нашого читача, дуже широкий, щедрий на форми й змісти, і завдяки своїй здатності точно відбивати реальність і з погляду сучасної людини говорити про минуле з претензією на об'єктивність, цей жанр можна сміливо вважати провідним літературним жанром XXI століття. Саме на цьому ґрунтується **актуальність** нашого дослідження. Обрана тема стосується малодосліджених ділянок дуже важливого сучасного літературного жанру, і може започаткувати цілу низку перекладознавчих та літературознавчих дискусій.

Це дослідження має на **меті** прояснити деякі проблеми перекладу сучасної нонфікшн-літератури, висвітлити різні погляди на них і запропонувати розв'язання, а також дослідити метрики й застосунки оцінки якості перекладу й зробити загальний огляд стану справ нонфікшн літератури як жанру в

українському академічному дискурсі. Відтак, **об'єктом дослідження** є переклад сучасної нонфікшн літератури, а **предметом дослідження** — проблеми такого перекладу з англійської мови на українську. Створення паралельного англо-українського корпусу нонфікшн видань видавництва «Наш Формат» 2016-2019 років, загальний огляд проблеми дефініції літератури нонфікшн як жанру, й складання списку деяких проблем перекладу нонфікшн літератури з англійської мови на українську з детальнішим їх роз'ясненням, виклад основних перекладацьких застосунків для валідації перекладу, а також деяких метрик для оцінки перекладу — це **завдання**, котрі ми ставимо перед собою під час цього дослідження.

Головні **методи**, котрими будемо послуговуватись під час роботи: метод корпусного аналізу (аналізуватимемо тексти з створеного нами корпусу), метод контекстного аналізу (аналізуватимемо перекладацькі рішення у конкретних контекстах), вдавтимемось до мікроаналізу й загалом до аналітичного методу. **Мовним матеріалом** для нашого дослідження слугуватиме створений нами паралельний корпус з 8 бестселерів світової англомовної нонфікшн літератури: їх оригінали та їх переклади, що вийшли друком у видавництві «Наш Формат» у період між 2016 і 2019 роками включно (тексти мотиваційної літератури, про економіку, маркетинг, комунікацію, філософію та порівняльну політологію).

За своєю **структурою**, робота поділяється на вступ, висновки і два основних розділи: перший — теоретичний, містить інформацію про видавництво «Наш Формат», підрозділ про добір та опрацювання мовного матеріалу, підрозділ про термінологію та дефініцію нонфікшну як жанру, а також короткий огляд застосунків і метрик для оцінювання якості перекладу. Другий розділ присвячено практичній частині роботи, і складається він із підрозділу-преамбули про проблеми перекладу нонфікшну загалом, великого підрозділу з статистичним аналізом і тематичних підрозділів, кожен із яких вияскравлює якусь окрему проблему. У цих підрозділах коротко пояснені ці проблеми, викладено пропозиції для їх розв'язання, а також подано приклади з мовного матеріалу роботи.

РОЗДІЛ 1.

НОНФІКШН ЯК ПЕРСПЕКТИВА І ВИКЛИК ДЛЯ ПЕРЕКЛАДАЧА

У першому підрозділі роботи ставимо собі за мету викласти теоретичний фундамент цього дослідження і скласти всі необхідні знання, на яких базуватиметься практична частина роботи. Детально розглянемо видавництво «Наш Формат», статистичні дані й найцікавіше з його портфелю, і поступово перейдемо до опису мовного матеріалу дослідження, процесів і застосунків для його обробки. Також розглянемо детальніше теоретичний погляд на нонфікшн як жанр, дослідимо термінологію та дефініцію жанру з погляду науковців та видавців. Опісля перейдемо до розгляду застосунків і метрик для оцінювання якості перекладу, адже саме на ці метрики й принципи роботи з текстом ми спиратимемось в оцінці і перекладацько-редакційної політики видавництва «Наш Формат» загалом, і обраних паралельних текстах зокрема у практичній частині роботи та у висновках.

Нонфікшн — непростий жанр для українського перекладача і читача. Він поєднує в собі точність наукової літератури, майже публіцистичну доступність і близькість до реципієнта, й відверте ділення досвідом, яке зустрічаємо в літературі художній. Складність полягає саме у синкретизмі всього того, що ми знали раніше про літературу, а також у відсутності якихось чітких меж і законів, конкретних тем чи дуже виразних й ні на що не схожих рис. Текст у жанрі нонфікшн може бути як мотиваційною книжкою, що обіцяє змусити прокидатись о 6-тій ранку, так і книжкою про роботу залізниці в іспанській провінції. Саме таке різноманіття жанру є викликом: воно ускладнює його опрацювання з наукової точки зору і витворення єдиних перекладацьких практик, теорій та законів. Разом з тим, саме це різноманіття дає нонфікшну величезні перспективи на українському літературному ринку. Батько жанру, письменник Томас Вулф про це говорить так: «Проблема художньої літератури в тому, що вона мусить виглядати правдоподібно. Нонфікшну ж це не стосується»¹. Складно з ним не

¹ Англ. "The problem with fiction, it has to be plausible. That's not true with non-fiction."

погодитись, адже нонфікшн література не мусить мімікрувати під реальність, вона і є реальністю, пропущеною через призму досвіду людей, зі збереженням цифр і фактів. Саме завдяки тому, що нонфікшн має змогу успішно описати будь-який аспект життя на Землі й поза її межами простіше й цікавіше, аніж це робить наукова література, цей жанр має невичерпні перспективи тем, форм і сенсів, а відтак може пристосуватись до будь-яких вподобань читача. Це величезна частина світового літературного ринку, і саме тому нашим завданням є ґрунтовніше дослідити її з теоретичної і практичної точки зору.

1.1. «Наш Формат»: флагман видань нонфікшн літератури в Україні

Видавництво «Наш Формат» засноване у 2006 році і з 2014 року спеціалізується передовсім на нонфікшн літературі, зокрема на перекладах бестселерів нехудожньої літератури й книг нобелівських лавреатів. У «Нашому Форматі» видаються переважно мемуари та біографії, книги про бізнес, психологію, здоров'я, саморозвиток та економіку.

Ми обрали це видавництво, а саме книги видання 2016—2019 років, об'єктом нашого дослідження з двох причин: 1) видавництво зосереджене саме на нонфікшн літературі, і саме воно веде перед у цьому літературному жанрі на українському видавничому ринку; 2) в 2016-2019 роках у видавництві працювала одна редакційна команда, яка потім звільнилась, тож це дає підстави спільно розглядати, порівнювати й шукати особливості єдиного редакційного стилю у цих текстах, а відтак і вдаватись до спроби статистичного аналізу текстів видавництва.

Інтерв'ю колишнього головного виконавчого директора «Нашого Формату» Антона Мартинова й команди топменеджменту видавництва, яке взяла Ірина Андрейців для видання «Українська правда»² у листопаді 2019 року дає певні деталі status quo видавництва наприкінці періоду, який ми беремо для

² І. Андрейців, *Перекласти світ українською: як "Наш формат" шукає іноземні книги, щоб видати їх в Україні* // 2019. Інтернет-публікація. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2019/11/7/238832/>

аналізу у цій роботі. В інтерв'ю наведено такі статистичні дані (станом на листопад 2019 року) про видавництво: 90% книг «Нашого Формату» це переклади з англійської; з 2012 до 2019-того «Наш Формат» на чолі з Антоном Мартиновим видав «549 книжок накладом 1 512 531 екземплярів. Це більше 200 авторів». В інтерв'ю представники видавництва стверджують, що при виборі літератури орієнтувались перш за все на власні смаки, відгуки на ресурсах Amazon, Goodreads тощо. Видавничі права, а також права на переклад «Наш Формат» купує у співпраці із десятками різних агенцій, зокрема з Andrew Nurnberg Associates.

Також важливо зазначити, що редакторську та коректорську групу видавництва навчало самостійно, про це свідчать дані з статті Миколи Краснова, журналіста видання K.FundMedia³, відтак при аналізі текстів можемо вважати, що особливості роботи з текстом, перекладацькі рішення та відмінності оригіналу й перекладу — це частина редакційної політики, прийнятої видавництвом.

Інтерв'ю І. Андрейців також містить дані про п'ятірку найкращих за продажами книг від Антона Мартинова, і серед інших туди увійшли дві книги, які слугують частиною мовного матеріалу для цієї роботи: «Чому нації занепадають» Дарона Аджемоглу та Джеймса Робінсона (34 тисячі примірників); «Витончене мистецтво забивати на все» Марка Менсона (24 тисячі екземплярів).

Зважаючи на інформацію, яку пропонує онлайн-книгарня видавництва⁴ та дайджест 2021-го року⁵, станом на сьогодні видавничий портфель «Нашого Формату» складається з книжок у таких сферах:

³ Краснов М., *Нон-фікшн в руку: як власники видавництва «Наш Формат» перезапустили бізнес* // 2017. Інтернет-публікація. – Режим доступу: <https://kfund-media.com/non-fikshn-v-ruku-yak-vlasnyky-vydavnytstva-nash-format-perezapustily-biznes-2/>

⁴ *Наш Формат*, Інтернет-ресурс. – Режим доступу: <https://nashformat.ua/>

⁵ *Наш Формат. Більше ніж видавництво*, 2021. – Режим доступу: <https://nashformat.ua/pdf-preview/nash-format-bilshe-nizh-vydavnytstvo..-709489>

1) книги про бізнес та фінанси, з них найуспішніші — «Найбагатший чоловік у Вавилоні» Джорджа Клейсона, «Що я знаю про роботу кав'ярень. Реалії бізнесу від власника мережі 3fe Coffee» Коліна Гармона;

2) мемуари й біографії, наприклад, «Моє життя та робота» Генрі Форда, «Та ви жартуєте, містере Фейнман!» Річарда Фейнмана, «Щоденник книгаря» Шона Байзелла;

3) книги мотиваційної літератури і про психологію, серед яких «Сила інтровертів» Сьюзен Кейн, «12 правил життя» Джордана Пітерсона, «Думай і багатій» Наполеона Гілла й «Витончене мистецтво забивати на все» Марка Менсона;

4) книги про маркетинг, рекламу та PR, як от відома «Гра в бренди» Олексія Філановського;

5) книги про історію та політику, серед яких найбільш знані «Чому нації занепадають» Дарона Аджемоглу і Джеймса Робінсона, «Цивілізація» Ніла Фергюсона;

6) книги художньої літератури, серед яких абсолютними бестселерами є трилогія «Атлант розправив плечі»⁶ і роман «Джерело» Айн Ренд;

7) книги про медицину та харчування, наприклад, «Їжа для мозку. Наука розумного харчування» Ліси Москоні.

1.2. Мовний матеріал: добір та опрацювання

Мовним матеріалом для цього дослідження слугують 8 бестселерів світової англomовної нонфікшн літератури: їх оригінали та їх переклади, що вийшли друком у видавництві «Наш Формат» у період між 2016 і 2019 роками

⁶ Неборак Б., #Книгтворці: Розмова з Антоном Мартиновим, керівником українського видавництва «Наш Формат» // The Ukrainians, 2016. Інтернет-публікація. – Режим доступу: <https://theukrainians.org/nash-format/>

включно. З огляду на тематику, до списку книг увійшли тексти мотиваційної літератури, тексти про економіку, маркетинг, комунікацію, філософію та порівняльну політологію. Ми відібрали саме такі книги для огляду й аналізу, бо вони достатньо близькі за тематикою й над ними працювала одна редакційна команда. До того ж тематична близькість спростить процес складання мовного портрета видавництва за проміжок 2016-2019 років, й для аналізу ми отримаємо набір лексики, певні патерни у перекладацьких ходах й стандарти (у широкому сенсі) та редакторські рішення, які приймала одна команда.

Отже, до списку книг, що слугують мовним матеріалом цього дослідження, увійшли такі тексти:

- 1) «Витончене мистецтво забивати на все. Нестандартний підхід до проблем» Марка Менсона⁷;
- 2) «9,99. Міф про чесну ціну» Вільяма Паундстона⁸;
- 3) «12 правил життя. Як перемогти хаос» Джордана Пітерсона⁹;
- 4) «Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті» Насіма Талеба¹⁰;
- 5) «Ніколи не йдіть на компроміс. Техніка ефективних переговорів» Кріса Восса й Тала Реза¹¹;
- 6) «Найбагатший чоловік у Вавилоні» Джорджа Клейсона¹²;

⁷ Mark Manson. *The Subtle Art of Not Giving a F*ck: A Counterintuitive Approach to Living a Good Life*. New York, 2016.

Марк Менсон. *Витончене мистецтво забивати на все: Нестандартний підхід до проблем* / перекл. з англійської Антоніна Ящук. Київ 2018.

⁸ William Poundstone. *Priceless: The Myth of Fair Value (and How to Take Advantage of It)*. New York, 2010.

Вільям Паундстон. *9,99. Міф про чесну ціну* / перекл. з англійської Дмитро Кожедуб. Київ 2018.

⁹ Jordan B. Peterson. *12 Rules for Life: An Antidote to Chaos*. London 2018.

Джордан Пітерсон. *12 правил життя: Як перемогти хаос* / перекл. з англійської Дмитро Кожедуб. Київ 2019.

¹⁰ Nassim Nicholas Taleb. *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable (Incerto #2)*. New York, 2010.

Насім Ніколас Талеб. *Чорний лебідь: Про (не)ймовірне у реальному житті* / перекл. з англійської Микола Климчук. Київ 2017.

¹¹ Chris Voss, Tahl Raz. *Never Split the Difference: Negotiating As If Your Life Depended On It*. New York 2016.

Кріс Восс, Тал Рез. *Ніколи не йдіть на компроміс: Техніка ефективних переговорів* / перекл. з англійської Юлія Кузьменко. Київ 2019.

¹² George S. Clason. *The Richest Man in Babylon*. New York 1926.

Джордж Клейсон. *Найбагатший чоловік у Вавилоні* / перекл. з англійської Андрій Лапін. Київ 2017.

- 7) «Успішні виступи на TED. Рецепти найкращих спікерів» Кріса Андерсона¹³;
- 8) «Чому нації занепадають?» Дарона Аджемоглу й Джеймса Робінсона¹⁴;

Усі ці тексти для нашого дослідження пройшли попередню обробку — спочатку текстам був наданий однаковий формат, тоді видалений супровідний текст та інші елементи в перекладі, які не є перекладом як таким, а додатками від перекладача чи редактора.

Далі оригінал та переклад кожної з книг було перетворено на паралельні тексти за допомогою програми InterText Editor¹⁵. Це застосунок, який після попередньої обробки з двох текстових файлів — файлу оригіналу і файлу перекладу — створює один паралельний, тобто такий, в якому кожному сегменту оригіналу відповідає ідентичний за змістом сегмент перекладу. Сам процес вирівнювання текстів програмою відбувається автоматично: після завантаження, тексти з'являються вже вирівняними; програма додатково відображає нетривіальні відповідники, які треба переглянути і виправити вручну, щоб паралельні тексти були точними і надавались до подальшого використання. Детальніший опис роботи застосунку, створення й застосування, а також проблеми й перспективи англо-українських паралельних текстів можна переглянути в курсовій роботі, що стала першим кроком до цього дослідження¹⁶.

Після такої обробки й вирівнювання тексти надаються до аналізу, оцінки, коментування, зіставлення й критики: саме на ці паралельні переклади ми

¹³ Chris J. Anderson. *TED Talks: The Official TED Guide to Public Speaking*. Boston 2016.
Кріс Андерсон. *Успішні виступи на TED: Рецепти найкращих спікерів* / перек. з англійської Олександра Асташова. Київ 2016.

¹⁴ Daron Acemoglu, James A. Robinson. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Danvers 2012.

Дарон Аджемоглу, Джеймс Робінсон. *Чому нації занепадають?* / перек. з англійської Олександр Дем'янчук. Київ 2016.

¹⁵ InterText - parallel text alignment editor. – Режим доступу: <https://wanthalf.saga.cz/intertext>

¹⁶ Пилипців Ольга, *Створення паралельних англо-українських текстів: застосування, проблеми й перспективи*: Курсова робота / УКУ. Львів 2021.

спиратимемось у дискусії про проблеми перекладу у сучасному нонфікшні, а також під час статистичного аналізу.

1.3. Нонфікшн: термінологія і дефініція

Перш ніж висвітлювати усі особливості жанру, термінологічні неточності та досвід наукових досліджень, варто подати дуже загальне й широке визначення нонфікшну, фактично точку перетину незліченної кількості дефініцій цього явища у літературі: нонфікшн — це літературний жанр, що від художніх текстів назагал відрізняється тим, що йому характерна побудова викладу винятково на реальних подіях. Цей підрозділ має на меті поглибити й доповнити це визначення.

Зважаючи навіть на сам термін — очевидний англіцизм (запозичення англійського слова *nonfiction* або *non-fiction* — буквально «не вигадка»), що не має одного доступного і вичерпного ідеального відповідника в українській мові (з суб'єктивного погляду, термін «нехудожня література» занадто широкий, а згадані терміни «документалістика» й «літературна журналістика» занадто вузькі, а термін «науково-популярна література» хоч і здається найбільш доречним, та все ж не може вмістити ненаукових або псевдонаукових текстів, що існують серед текстів нонфікшн-літератури), можемо зробити загальний висновок, що цей жанр характерний і популярний передовсім в англійській літературі. Відповідно, англійських наукових праць та літературознавчих досліджень про англійський нонфікшн набагато більше, ніж таких, що пов'язані з нонфікшном українським.

Деякі українські літературознавці і дослідники таки знаходять певні синонімічні назви до літературного жанру, про який іде мова. Наприклад, у своїй статті¹⁷ дослідниця О. Колінько надає цілий синонімічний ряд до терміну «нонфікшн», стверджуючи, що останнім часом спостерігається «розквіт

¹⁷ Колінько О. П., *Нон-фікшн як особливий феномен сучасної белетристики* // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, 2016. Вип. 24(2). С. 74-77.

“літератури факту”, яку ще називають документальною літературою, “фактологічною літературою”, “не фікційною літературою”, літературою nonfiction, тобто невигаданою літературою про реальність»¹⁸. Дослідник О. Галич у своїй монографії про документалістику про цей жанр каже так: «На зміну белетристиці, побудованій на художньому узагальненні, домислі, приходить література документа й факту»¹⁹, а дослідниця О. Косюк у своїй статті «Особливості дослідження нон-фікшн у сучасному інформаційному просторі» також подає ряд альтернативних термінів для описаної літератури: «Здебільшого вчені називають її нон-фікшн, але поряд існують терміни: «література факту», «популярна» і «не фікційна» літератури, «документалістика», «нова журналістика» тощо»²⁰, і до цього переліку можемо додати ще назву «науково-популярна література».

Отже, маємо низку різних подібних термінів на позначення цього літературного жанру, і питання найкращого відповідника залишатиметься відкритим ще довго, але в цій роботі ми послугуємо саме терміном «нонфікшн», без дефіса.

Загалом цей термінологічний різнобій вказує на новизну нонфікшну в українському контексті.

Повертаючись до ширшого визначення нонфікшну як літературного жанру, то варто згадати цитату французької дослідниці текстової генетики А. Грезійон, котра твердить, що нонфікшн, це фактично «література, яку розуміємо як відкриту множину процесів письма. Відкрита всьому можливому, множинному амбівалентному або навіть такому, що принципово не піддається завершенню»²¹. Таку відкриту літературу вона протиставляє художній літературі

¹⁸ Воротченко В., Сітко А., *Нон-фікшн як особливий феномен лінгвістичного перекладознавства*. Modern philological research: a combination of innovative and traditional approaches. 2018.

¹⁹ Галич О.А. *Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи*: монографія. Луганськ 2001. с.4.

²⁰ Косюк, О. *Особливості дослідження нон-фікшн у сучасному інформаційному просторі* // Вчені записки, 2021. Інтернет-публікація. – Режим доступу: http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/4_2021/part_3/35.pdf

²¹ Грезійон А.. Что такое генетическая критика? // *Генетическая критика во Франции: антология* / ред. кол. Т.В. Балашова, С.С. Дмитрієва, А.Д. Михайлов. Москва 1999. с. 32.

— закритій, законсервованій у канонічних стандартах. У своїй статті²² вже згадана О. Колінько продовжує думку А. Грезійон, стверджуючи, що нонфікшн література перебирає на себе чимало функцій, раніше притаманних головно художній літературі. Дослідниця виділяє *інформаційну* (читач набуває певних знань), *естетичну* (тема краси в зовнішньому і внутрішньому вимірі текстів), *гносеологічну* (читач не лише отримує інформацію, але й набуває здатності її осягнути, пізнавати далі самостійно; спонука до саморозвитку) й *аналітичну* (читач залучається до аналізу дійсності) функції, а також *психологічний* фактор (довіра до автора, котрий передає події через фільтр власного світобачення), і стверджує, що тепер їх основним носієм є нонфікшн література. Відтак, загальне визначення цього літературного жанру можна трохи поглибити додавши, що література нонфікшн — це жанр, який від художнього відрізняється тим, що йому характерна невігаданість матеріалу, опис реальних явищ, тоді як художня література містить художній вимисел. Але при цьому, нонфікшну також властиве виконання тих же естетично-пізнавальних функцій, що притаманні головно художній літературі, втім домінантною для нонфікшну є саме інформаційна функція, тоді як для художньої літератури вона другорядна, і радше спорадична.

До всього цього можна додати визначення від дослідниці Н. Головченко, яка визначає нонфікшн як «особливий літературний жанр, де сюжетна лінія вибудовується винятково на реальних подіях з епізодичними вкрапленнями художнього вимислу, адже вона засвідчує реальні події та є еkleктичною за жанровою формою текстів (автобіографічні деталі, публіцистика, верлібр, вірші прозою, новели, образки, репліки тощо), але єдиною за темою, змістом, пафосом, формою наративу, світоглядом автора»²³. Це визначення важливе тим, що уможливорює і частково легалізує вкраплення художнього у нонфікшні, щоправда, тут можна подискутувати з авторкою цитати щодо того, що саме від

²² ²² Колінько О. П., *Нон-фікшн як особливий феномен сучасної белетристики*.

²³ Головченко Н. «Блокпост», або *Формула успіху Бориса Гуменюка*. // 2016, Інтернет-публікація. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/notes/nina-golovchenko/блокпост-або-формула-успіху-бориса-гуменю-ка/1658373594429884/> [18.02.2022]

художнього приймає на себе нонфікшн література, та й чи всі наведені нею форми текстів зустрічаються у нонфікшн літературі, як от, скажімо, новели чи вірші прозою. Краще буде сказати, що тексти нонфікшн-літератури часом мають подібні риси з новелами і віршами в прозі, або запозичують з них щось вагоме, та однаково лєвова частка такої літератури — це власне інформативна проза. Ці тексти дуже складно назвати еклектичними за формою, адже форма класична, тоді як певні риси, лексична складова, стильові ознаки, скажімо, кінематографічність, про яку у своїх текстах пише М. Титаренко²⁴, можуть бути ближчими до еклектичних за визначенням. Варто додати, що існують також тексти, що навмисне стирають цю межу між фікшн (художньою) і нонфікшн-літературою. Такими, наприклад, є нонфікшн-новели, у яких герої й події достовірні, а діалоги між ними, їх переживання, деякі важливі для сюжету й висновків деталі тощо — власне вигадані. Відкритими також залишається питання про те, чи справді саме вимисел запозичує «нефікційна література», як пише Н. Головченко, чи все ж деякі стилістичні особливості письма, спосіб психологічного зв'язку з читачем через транслювання певного емоційного (і не тільки) досвіду, певний пласт лєксії й відкритість до експериментів з формою.

Видавцям нонфікшн літератури теж буває складно окреслити жанр, який вони публікують. Наприклад, Поліна Лаврова, директорка видавництва «Laurus» у своєму інтерв'ю для ресурсу «Читомо» сказала, що «взагалі не дуже зрозуміло, що таке «нон-фікшн», тільки те, що це не художня література. Але і бізнес-література, і історичні дослідження — це все нон-фікшн. По суті, нон-фікшн об'єднує в собі багато різних жанрів, різного досвіду. Об'єднання в один жанр під назвою «нон-фікшн» загалом доволі умовне»²⁵. Звідси підсумуємо, що нонфікшн — це перш за все інформативна проза. До того ж видавчиня також зазначила, що основною проблемою цього жанру в Україні є брак професійних перекладачів і й «правильної інституції з виховання перекладачів». У цьому ж

²⁴ Титаренко М., *Ключі до нон-фікшну: правдивіше за реальність* // ЛітАкцент 2017. — Режим доступу: <http://litakcent.com/2017/01/13/kljuchi-do-non-fikshnu-pravdyvishe-za-realnist/>

²⁵ Мартиненко А. *Видавці про нон-фікшн на українському ринку* // Читомо 2016.— Режим доступу: <http://www.chytomo.com/news/vidavci-pro-non-fikshn-naukraiinskomu-rinku>.

інтерв'ю вже згаданий А. Мартинов фактично погодився з П. Лавровою, кажучи, що «за професіоналами у сфері перекладу і редагування йде ціле полювання».

Цікаво також спостерігати за тим, як з часом розширюється погляд на нонфікшн і на те, чим він є. Кандидат філологічних наук М. Варикаша у своїй розвідці²⁶, цитуючи низку різних дослідників, стверджує: «До жанрів non-fiction... традиційно зараховують автобіографію, біографію, мемуари, щоденники, сповіді, листи, есеї, записні книжки», і додає, що «не варто плутати non-fiction й документальну публіцистику, жанрами якої виступають некролог, стаття, інтерв'ю, рецензія та ін. Щодо передмови та післямови, то, на наш погляд, вони не є окремими жанрами, оскільки можуть бути самі написані в жанрі статті, есе тощо». Загалом все залишилось приблизно так само, як визначив літературознавець, але він не додав основного пласту нонфікшну, науково-популярної літератури, та ще й тепер нонфікшн «поглинув» чимало інших тематик і (під)жанрів, тож до нонфікшну іноді зараховують і книги з рецептами, і книги-посібники з психології, і мотиваційні порадики, що фактично, у окреслене М. Варикашею не входить.

Нонфікшн очевидно росте і через його ширину, брак ґрунтовних досліджень, відсутність єдиного терміну на позначення цього жанру поки складно підвести ризику й окреслити єдине і вичерпне визначення того, чим є така література. Зважаючи на наведені вище думки, цитати і факти, можемо скласти таку дефініцію: нонфікшн — це своєрідний масив літератури, що об'єднує в собі багато різних жанрів, а від художніх текстів назагал відрізняється тим, що йому характерна побудова викладу винятково на реальних подіях, але при цьому також властиве виконання тих же естетично-пізнавальних функцій, що притаманні головно художній літературі, й певні стилістичні запозичення з неї.

²⁶ Варикаша М. Література non-fiction: поміж фактом і фікцією // *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. XXIII. Частина 3. Інтернет-публікація. Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/38201/03-Varykasha.pdf>

1.4. Оцінка якості перекладу

Сучасний перекладознавчий дискурс — явище розвинене й широке, і переклад загалом — це давно вже не просто передача певної інформації однією мовою за допомогою засобів інших мов. Німецька лінгвістка й дослідниця перекладу Юліана Гауз у своїй праці про оцінку якості перекладу «Translation Quality Assessment: Past and Present» вважає, що переклад сьогодні ще й явище соціальне, культурне, етичне, політичне та ідеологічне²⁷. Існування і важливість таких характеристик свідчить про те, що переклад починають розглядати крізь призму всіх сфер життя людини. Таке різнобічне вивчення цього мовного явища звісно ж означає, що є й певні метрики (пов'язані також із згаданими характеристиками), за якими тепер оцінюється переклад. Хоч метрики ці часом неоднозначні, далекі від ідеалу й загалом дискусійні, вони мають велике значення для нашого дослідження: саме за їх посередництва й впливу ми будемо оцінювати й критикувати перелічені у попередньому розділі паралельні тексти, а також окреслювати певні проблеми перекладу нонфікшну сьогодні.

Важливим терміном у цій дискусії є Translation Quality Assessment (далі TQA) — це фактично оцінювання (як процес) та оцінка (як результат) перекладу. TQA дуже глибокий та складний процес, що здійснюється за посередництва різноманітних застосунків та має декілька підходів до здійснення. Це ґрунтовний і сучасний підхід до оцінки перекладу, що дає підстави вважати, що він, зрештою, є мовною операцією, котра підлягає певній об'єктивній оцінці.

З кінця 80-тих все активніше розвиваються й набирають популярності застосунки для оцінювання якості перекладу. Їхній основний функціонал та завдання — аналізувати та давати оцінку паралельним текстам (оригіналу та перекладу), визначаючи потенційні неточності та помилки у перекладі. Такі застосунки працюють лише у симбіозі з фахівцем, адже саме він вже приймає остаточне рішення щодо пропозицій від застосунку чи програми, що оцінила

²⁷ House J. Translation quality assessment: Past and present. *Translation: A multidisciplinary approach*. Palgrave Macmillan, London 2014.

переклад. Згадані системи, на думку перекладачів з Technolex Translation Studio²⁸, здатні «вловлювати» такі проблеми: помилки у написанні слів, відмінності у пунктуації, форматуванні й регістрі, пропущені перекладачем сегменти тексту, незакриті лапки або дужки, відмінність між довжиною тексту оригіналу й перекладу, зайві пробіли, втрату аббревіатур під час перекладу тощо. Як бачимо, такі застосунки покликані асистувати перекладачу чи редактору й стримувати недоліки людського фактора у перекладі: людина може пропустити втрачену букву в слові, а добре натренований застосунок обов'язково знайде і вкаже на неї. Користуючись такими застосунками, перекладач може більше зосередитись на творчій складовій роботи, а редактор — кількісно та якісно оцінити роботу перекладача.

Загалом явище оцінки якості перекладу не нове, втім застосунки на зразок memoQ з'явилися не так давно: у 1988 році першу утиліту для лінгвістичної верифікації було додано до продукту швейцарської компанії STAR²⁹ (Software Translation Artwork Recording). Уже в 1988 році розробники пропонували своїм користувачам форматування, перевірку орфографії та створення термінології тексту, а невдовзі вдосконалили й перекладацьку пам'ять. З часом проєкт розвивався і тепер компанія пропонує цілу низку продуктів для перекладачів та редакторів, серед яких менеджмент корпоративної мови, машинний переклад, верифікація лінгвістичних даних, переклад й локалізація, вебпереклад та оцінка. До популярних сервісів можемо ще зарахувати сервіс Verifika³⁰, Xbench³¹, QA Distiller та Linguistic ToolBox³².

Продовжити тему комп'ютерної оцінки якості перекладу варто згадкою про те, що існують практичні метрики, котрі застосовуються для оцінки якості машинного перекладу. Їх ми розглянемо, аби проілюструвати підхід до

²⁸ *Translation quality assurance tools* // Technolex Translation Studio. Режим доступу:

<https://technolex.com/articles/instrumenty-kontrolya-kachestva-perevoda.html>

²⁹ STAR, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.star-group.net/en/company/about-us.html#mCont_997

³⁰ Verifika, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://e-verifika.com/index>

³¹ Xbench.net, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.xbench.net/>

³² Linguistic ToolBox, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://autoupdate.lionbridge.com/LTB3/>

перекладу, як до алгоритму, де оцінка якості здійснюється згідно з розрахунками, а не з враженнями й судженнями редактора. Варто сказати, що ми згадуємо тут про машинний переклад, адже саме він піддається оцінці дуже конкретних метрик, що створюються на базі еталонних перекладів, тобто таких, які «здійснив кваліфікований перекладач і який визнаний якісним»³³. І оскільки все одно процес зводиться до людської перекладацької компетентності, згадка про ці моделі є важливою для нашої роботи.

У цій частині підрозділу ми спиратимемося на працю В. Яковини та В. Масюкевич. У своїй роботі³⁴ автори згадують 10 різних метрик: WER (Word error rate), MWER (multi-reference WER), PER (Position-independent error rate), BLEU (Bilingual Evaluation Understudy), METEOR (Metric for evaluation of translation with explicit ordering), GTM (General text matcher), TER (Translation edit rate), CDER (Cover disjoint error rate), HTER (Human-mediated translation error rate), STM (Syntax tree based metric).

Ці метрики не дають 100% точності в оцінці, хоча й можуть бути джерелом неупередженого погляду на вихідний текст. Так само як і машинний переклад, ці метрики не відчитують лінгвістичні особливості текстів оригіналу й перекладу, проблему двозначності й відсутності універсальності лексики та граматики. І, як правильно підсумовують автори дослідження, всі ці метрики спираються на один чи декілька еталонних перекладів, що своєю чергою створюються людиною, відтак ці методи оцінки поки не можуть називатись повністю автоматичними. Втім, нам вони дають важливе розуміння тексту як системи. Людина-фахівець, вивчаючи ці метрики, починає дивитись на текст по-іншому, і звертатиме увагу на позицію слів у реченні, на кількість неперекладених або додатково інкрустованих в текст фрагментів та інші алгоритмічно-статистичні дані, необхідні для розуміння паралельних текстів як взаємопов'язаних структур.

³³ Яковина В., Масюкевич В., *Огляд та аналіз метрик оцінювання якості машинного перекладу* // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» № 771, Львів 2013. с. 101–107.

³⁴ Яковина В., Масюкевич В., *Огляд та аналіз метрик оцінювання якості машинного перекладу*, с. 102–106.

У нашому ж дослідженні наведені застосунки і метрики ми згадуємо, щоб показати різноманітність підходів до оцінки текстів загалом. Для оцінки ж бітекстів у цій роботі ми застосуємо такі метрики, як коефіцієнт лексичної різноманітності тексту, коефіцієнт синтаксичної складності тексту, індекс винятковості, індекс концентрації тексту, а також проаналізуємо коефіцієнт читабельності тексту за шкалою Флеша-Кінкейда. Детально ці метрики, а також результати нашого дослідження ми розглянемо в наступному розділі.

Переходячи від автоматизованих або ж напівавтоматизованих застосунків до практичних аспектів оцінки, варто наголосити на певних деталях саме перекладацького процесу, що прямо впливають на якість тексту. Вже згадана Джуліана Гауз вважає, що при погляді на переклад маємо зважати на такі ключові фактори³⁵:

1. Структурні характеристики та обмеження мов оригіналу й перекладу;
2. Екстралінгвістичний світ і його відмінності для мов оригіналу й перекладу;
3. Текст-джерело з його лінгвістично-естетично-стилістичними ознаками, що є частиною мовних норм локального лінгвокультурного дискурсу;
4. Лінгвістично-естетично-стилістичні норми лінгвокультурного дискурсу мови перекладу;
5. Набір мовних норм, перейнятих перекладачем;
6. Інтертекстуальність, що зберігає цілісність тексту для культури-реципієнта. А також її перекладацькі традиції, принципи, історія та ідеології.
7. Перекладацький бриф, наданий особою або інституцією, що замовила переклад;
8. Умови роботи перекладача; його знання, досвід, етична позиція та профіль, а також власна теорія перекладу;

³⁵ House J. *Translation quality assessment: Past and present*, с. 2-3.

9. Знання, досвід, етична позиція читачів перекладу, а також їх суб'єктивні теорії перекладу.

Інакше кажучи, оцінка роботи перекладача має спиратись далеко не лише на лінгвістичні аспекти його роботи. Перелік від Дж. Гауз показує, що є ще чимало позалінгвістичних факторів, котрі можуть і мають враховуватись для оцінки якості перекладу. Це доводить власне і десяток метрик, що підходять до текстів, як до систем, оцінюючи їх за конкретним патерном, і різноманітні застосунки, створені оцінювати й допомагати перекладачам й редакторам вдосконалювати свої тексти. Такий різнобічний підхід до оцінки якості дозволить нам ближче поглянути на проблеми перекладу нонфікшн літератури, виділити головне й другорядне, підібрати розв'язання та витворити власний короткий перелік важливих каменів спотикання під час перекладу літератури факту.

РОЗДІЛ 2.

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ЛІТЕРАТУРИ НОНФІКШН (НА МАТЕРІАЛІ ВИДАНЬ «НАШОГО ФОРМАТУ»)

Як було зазначено у першому розділі, мовним матеріалом цього дослідження стали 8 текстів жанру нонфікшн видавництва «Наш Формат». Під час вирівнювання ми розглядали, порівнювали та оцінювали переклад текстів, таким чином вивівши 5 проблем перекладу сучасного нонфікшну. Звісно ж, це не остаточне число і список зовсім не вичерпний, але він дозволить нам трохи глибше подивитись на кожну з проблем, локалізувати їх, дослідити, як з нею впорались або не впорались перекладачі й редактори видавництва «Наш Формат», запропонувати розв'язання або ж констатувати їх відсутність. 8 вирівняних та підготованих бітекстів стануть наповненням спершу для майбутнього паркорпусу, а відтак — для англо-українського контекстуального словника.

Разом із тим, цей розділ має на меті подати статистичний аналіз вирівняних текстів за 5-ма різними метриками, такими як:

- 1) Коефіцієнт лексичної різноманітності тексту;
- 2) Коефіцієнт синтаксичної складності;
- 3) Індекс винятковості;
- 4) Індекс концентрації;
- 5) Формулою Флеша-Кінкейда для оцінки читабельності тексту.

2.1. Статистична оцінка та аналіз мовного матеріалу

Як було згадано, для статистичного аналізу обраних нами текстів ми використовуватимемо низку метрик-коефіцієнтів лексичної різноманітності тексту. Перед здійсненням обчислень, кожен текст пройшов опрацювання

засобами Python-бібліотеки NLTK³⁶ (призначеної спеціально для проведення дослідження і здобуттю навичок, пов'язаних з NLP (Natural Language Processing) та близькоспорідненими галузями знань). Мета цього аналізу — відобразити відмінності між лексичними коефіцієнтами текстів оригіналу й перекладу й зробити висновки. Код, написаний для здійснення розрахунків та обробки текстів, можна переглянути на нашому профілі на ресурсі GitHub³⁷.

Першою з застосованих метрик був **коефіцієнт лексичної різноманітності**³⁸ тексту. Це коефіцієнт, що показує, наскільки великим є словниковий запас тексту, наскільки різноманітні слова там вжито. Коефіцієнт вираховується за допомогою наступної формули:

$$K = \frac{W}{N}$$

Рис.1. Формула для вирахування коефіцієнта лексичної різноманітності тексту

Де W — це кількість лексем у тексті, а N — загальна кількість усіх слів у тексті, і їх відношення й дає K — значення коефіцієнта. Це значення лежить у межах від 0 до 1, і що більшим є число, то більшою відповідно є лексична різноманітність тексту. Абсолютною закономірністю для результатів цієї метрики є те, що усі тексти-переклади є більш лексично-різноманітними, аніж тексти оригінали. Найменш різноманітним у плані лексики виявився текст «Чому нації занепадають?» і його переклад з результатами 0.143 та 0.189 відповідно (для наочності, заокруглюємо результати до тисячних), а найбільш різноманітним — «Найбагатший чоловік у Вавилоні» та його переклад з коефіцієнтом 0.213 та 0.259. Відмінності у різноманітності між текстами оригіналу й перекладу зазвичай коливаються у межах значень 0.03-0.06, і

³⁶ NLTK, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nltk.org/>

³⁷ Metrics for text comparison / GitHub. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://github.com/aliensp/thesis>

³⁸ Calculate lexical diversity / Qaneda. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://quanteda.io/reference/textstat_lexdiv.html

найбільший розрив у показнику лексичної різноманітності між оригіналом і перекладом має текст «Успішні виступи на TED», і це означає, що лексичний запас перекладача виявився помітно більшим, аніж лексичний набір, пропонований автором оригіналу. Найменше ж відрізняються текст оригіналу й переклад книги «12 правил життя». Цікаво зауважити, що ця книга, як і лідер таблиці, «Найбагатший чоловік у Вавилоні», містить у собі багато притч, відповідну подібну лексику й звороти, а втім, помітно поступається у значенні коефіцієнта.

Наступним ми розрахували **коефіцієнт синтаксичної складності**³⁹. Він покликаний показати різноманітність синтаксису текстів. Тобто, за результатами цієї метрики ми визначимо, у яких текстах потенційно більше різних синтаксичних структур. Цей коефіцієнт розраховується за наступною формулою:

$$K_s = 1 - \frac{P}{W}$$

Рис.2. Формула для вираховування коефіцієнта синтаксичної складності тексту

У формулі P — це кількість речень у тексті, а W — кількість слів у тексті. Це значення лежить у межах від 0 до 1, і що більшим є число, то більшою відповідно є синтаксична складність тексту. Подібно до попередньої метрики, абсолютним патерном цих результатів є переважання показників українських перекладів над показниками англійських оригіналів. За результатами обчислень (табл.1), найбільш синтаксично складним є переклад тексту «Чорний лебідь» з показником 0.738, і це означає, що на свою кількість слів, у тексті порівняно мала кількість речень, а отже речення довші і слова у них можуть формувати більшу кількість різних синтаксичних зв'язків, ніж, скажімо, у оригіналі тексту, що має показник 0.549. Найнижчий показник синтаксичної складності має текст-

³⁹ Ois'in Nolan. *Linguistic Complexity as an Indicator of Writing Quality*. Dublin 2021. Інтернет-публікація. – Режим доступу:

https://talks.stuts.de/system/event_attachments/attachments/000/000/344/original/Linguistic_Complexity_Oi_sin_Nolan.pdf?1619127807

оригінал книги «12 правил життя» — 0.411. Найбільший розрив показників між оригіналом і перекладом знову показує текст «Успішні виступи на TED», що говорить про те, що підхід перекладача до тексту відрізняється від підходу автора найпомітніше з усіх текстів, котрі ми розглядаємо. Цікаво ще, що синтаксична складність оригіналу цього тексту одна з найменших загалом — 0.457, а перекладу — цілком середньостатистична — 0.674. Цей результат можна помітити також дивлячись на фрагменти паралельного тексту під час вирівнювання (звісно, без претензії на об'єктивність, та загалом патерн помітний): на рис. 3 видно, що на 10 фрагментів тексту в перекладі припадає 10 речень, а в оригіналі — 14. Звісно ж, конкретно цей приклад не можемо назвати об'єктивним, адже він відображає патерн лише на 10-ти фрагментах файлу, що загалом налічує 4854 таких фрагменти, втім він добре ілюструє те, що складно показати лише за допомогою чисел. Скажімо, в першому сегменті автор ставить крапку після цитати, а перекладач продовжує речення, утворюючи власне ту складнішу синтаксичну структуру, про яку ми згадували трохи раніше.

<p>» “It happens way too often: you’re sitting there in the audience, listening to someone talk, and you know that there is a better and great talk in that person, it’s just not the talk he’s giving.” That’s TED’s Bruno Giussani again, a man who cannot stand seeing potentially great speakers blow their opportunity.</p>	<p>» Так часто буває: сидиш у залі разом із глядачами, слухаєш собі виступ і розумієш, що ця людина може набагато краще — це не промова її рівня» — і знову мій колега Бруно Джуссани, який не може спокійно дивитися, як прекрасний оратор втрачає свій шанс.</p>
<p>» The point of a talk is . . . to say something meaningful. But it’s amazing how many talks never quite do that.</p>	<p>» Сенс промови — сказати щось значуще, але кількість безглузких виступів просто вражає.</p>
<p>» There are lots of spoken sentences, to be sure. But somehow they leave the audience with nothing they can hold on to.</p>	<p>» З тисячі сказаних слів глядачі не можуть винести жодної крихти корисного.</p>
<p>» Beautiful slides and a charismatic stage presence are all very well, but if there’s no real takeaway, all the speaker has done—at best—is to entertain.</p>	<p>» Гарна презентація і харизматична подача — це все добре, але якщо з цього нема що взяти, увесь виступ сприйматиметься не більше ніж розвагою.</p>
<p>» The number-one reason for this tragedy is that the speaker never had a proper plan for the talk as a whole.</p>	<p>» Основна причина трагедії в тому, що спікер не спромігся на чіткий план промови у цілому.</p>
<p>» The talk may have been planned bullet point by bullet point, or even sentence by sentence, but no time was actually spent on its overall arc.</p>	<p>» Він міг розписати її пункт за пунктом чи речення за реченням, але на загальну ідею не було витрачено і хвилини.</p>
<p>» There’s a helpful word used to analyze plays, movies, and novels; it applies to talks too. It is throughline, the connecting theme that ties together each narrative element.</p>	<p>» Аналізуючи вистави, фільми і романи, використовують один цікавий термін, який можна застосувати і до публічних виступів — «наскрізна тема», яка міцно зв’язує всі елементи оповіді.</p>
<p>» Every talk should have one.</p>	<p>» Така тема обов’язкова для кожної промови.</p>
<p>» Since your goal is to construct something wondrous inside your listeners’ minds, you can think of the throughline as a strong cord or rope, onto which you will attach all the elements that are part of the idea you’re building.</p>	<p>» Ви маєте звести в головах глядачів таку собі дивовижну конструкцію, тож уявіть наскрізну тему як міцний шнур або канат, на який ви нанизуєте всі елементи своєї ідеї.</p>
<p>» This doesn’t mean every talk can only cover one topic, tell a single story, or just proceed in one direction without diversions.</p>	<p>» Це не означає, що промова має стосуватися лише однієї теми, історії або йти в єдиному напрямку без жодних відступів.</p>

Рис.3. Фрагмент книги «Успішні виступи на TED. Рецепти найкращих спікерів» Кріса Андерсона та переклад Олександри Асташової

Наступною метрикою, зображеною на таблиці 1, є **індекс винятковості**. Цей показник характеризує варіативність лексики, відображаючи числовим

значенням ту частку тексту, яку займають слова, що трапилися в тексті лише один раз. Так виглядає формула для його розрахунку:

$$I_{wt} = \frac{W_1}{W}$$

Рис.4. Формула для вирахування індексу винятковості тексту

W_1 у цій формулі — це кількість слів, що вживались у тексті лише 1 раз, а W — це кількість загалом всіх словоформ у тексті. Для наочності, можемо домножити результати з таблиці 1 на 100%. Тенденція попередніх двох метрик залишається сталою: тексти українською мовою знову демонструють вищі значення. Також бачимо, що найбільша кількість унікальних слів міститься у перекладі тексту «Найбагатший чоловік у Вавилоні» — вони становлять 16.3% всіх слів у тексті. Подібний результат у перекладу книги «Витончене мистецтво забивати на все» — майже 16.2% тексту. Цікаво, що оригінали цих текстів показують одні з найвищих результатів серед всіх текстів англійською — 11% та 12% відповідно. Найменше ж унікальних слів в оригіналі тексту «Чому нації занепадають?» — текст має лише 6.6% таких слів. Загалом, ці значення втворюють результатам, що їх ми отримали за першою метрикою (коефіцієнтом лексичної різноманітності тексту).

Наступною метрикою, яку ми використали, є **індекс концентрації** тексту. Він досить подібний на попередній: також характеризує варіативність лексики, та єдина відмінність лиш у тому, що ми користуватимемось словами із значно більшою частотою вживання, аби отримати дещо протилежні результати. Формула для розрахунку цього індексу виглядає так:

$$I_{kt} = \frac{W_{10}}{W}$$

Рис.5. Формула для вирахування індексу концентрації тексту

Отож, W_{10} у цій формулі — це кількість слів, що вживались у тексті 10 і більше разів, а W — це кількість всіх слів у тексті загалом. Відповідно, що більше буде частовживаних слів, то концентрованішим буде текст. Для зручності, домножимо результати (табл.1) тут також на 100%. Це єдина метрика, для якої технічно не справджується попередня тенденція: значення для текстів-оригіналів тут вищі, втім, це означає, що ці тексти мають меншу лексичну варіативність. Очікувано, як і за результатами попередніх метрик, найбільше значення концентрації тексту мають оригінали книг «Чорний лебідь» та «Чому нації занепадають?» з результатами 1.97% та приблизно 1.96% відповідно. Найменший результат концентрації тексту показали україномовні тексти «12 правил життя» — 1.24%, та «Чорний лебідь» й «Витончене мистецтво забивати на все» з однаковим значенням — 1.26%. Цікаво, що тексти «Чорного лебедя» водночас і серед найбільш концентрованих, і найменш концентрованих, і ця різниця знову ж таки вказує на різницю підходів автора й перекладача до тексту. Цю характеристику складно назвати однозначно позитивною чи негативною, адже з одного боку у перекладі багато унікальних слів, і це робить текст більш різноманітним і «багатим» з лексичної точки зору, але водночас це може означати, що перекладач часто відходить від термінології оригіналу в процесі перекладу.

Ще однією метрикою для аналізу паралельних текстів є рівень читабельності тексту. Насправді формул для оцінки читабельності є декілька. Серед них, наприклад, формула Дейла-Челла⁴⁰, індекс читабельності FOG⁴¹, формула читабельності Фрая⁴² і шкала SMOG (Simple Measure of Gobbledygook)⁴³, але для цього тексту ми скористаємось **формулою Флеша-**

⁴⁰ Dale E., Chall J. A Formula for Predicting Readability. *Educational Research Bulletin*. 1948.

⁴¹ *The Gunning's Fog Index (or FOG) Readability Formula* / ReadabilityFormulas.com. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.readabilityformulas.com/gunning-fog-readability-formula.php>

⁴² *The Fry Graph Readability Formula* / ReadabilityFormulas.com. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://readabilityformulas.com/fry-graph-readability-formula.php>

⁴³ *The SMOG Readability Formula, a Simple Measure of Gobbledygook* / ReadabilityFormulas.com.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://readabilityformulas.com/smog-readability-formula.php>

Кінкейда⁴⁴, адже вона є однією з найпопулярніших та найбільш тестованих метрик: за результатами тестувань, вона на більш як 90% корелює з дійсними результатами. Ця метрика, як і всі попередні перелічені, показує ступінь легкості читання тексту. Що вищим є значення, то простішим для читання є текст, а відповідно, доступнішим для ширшої аудиторії читачів. Значення обчислюється на основі середньої кількості складів на слово та середньої кількості слів у реченні. Формула виглядає так:

$$206.835 - 1.015 * \left(\frac{\text{total words}}{\text{total sentences}} \right) - 84.6 * \left(\frac{\text{total syllables}}{\text{total words}} \right).$$

Рис. 6. Формула для оцінки читабельності англомовного тексту Флеша-Кінкейда

Формула на зображенні вище наведена для англійської мови, а оскільки українська мова сильно відрізняється від англійської за середньою довжиною слів та речень (ми не використовуємо багато службових частин мови, як от артиклів), ця формула даватиме хибні результати для текстів-перекладів. На жаль, опрацьованої та добре протестованої формули для української мови наразі немає, тому ми дібрали одну із адаптацій метрики для російської мови⁴⁵. Це все ще не дає ідеальних даних, і ми не робитимемо однозначних висновків на їх базі, але похибка для цієї формули значно менша, тому отримані дані можуть дати принаймні загальне розуміння роботи метрики.

За результатами обчислень (табл.2) найскладнішим для прочитання є англійський текст «Чому нації занепадають?» з результатом 6.79, а найпростішим — оригінал тексту «Найбагатший чоловік у Вавилоні» зі значенням 59.4. Зважаючи на тематику книг і пласти лексики, які охоплюють ці тексти — лексика на політичну, економічну та історичну тематику і лексика, притаманна притчам відповідно — ці результати виглядають цілком

⁴⁴ Abrahamsson E., Forni T., Skeppstedt M., Kvist M. *Medical text simplification using synonym replacement: Adapting assessment of word difficulty to a compounding language*. 2015. С. 57–65.

⁴⁵ Оборнева И. В. *Математическая модель оценки учебных текстов*. Москва 2005.

правдоподібними. Оскільки метрика для українських текстів неточна, ми спостерігаємо дуже високі значення для всіх українських перекладів. Порівнювати їх з англійськими текстами складно, але якщо зіставляти їх між собою, то найпростішим для читання текстом знову виявиться оригінал тексту «Найбагатший чоловік у Вавилоні» зі значенням 65.9, а найскладнішим — переклад тексту «Чому нації занепадають?» з результатом 33.5. Загалом, результати обчислень цієї метрики показують, що майже всі тексти за рідкісними винятками («Чому нації занепадають?», «Чорний лебідь» та «12 правил життя») лежать на проміжку між значеннями 40 до 65, що робить їх досить середніми за складністю для читання, відтак вони цілком відповідають своїй меті, як представники нонфікшн-літератури: дають споживачеві інформацію з наукового поля, але викладають її у простий для читання спосіб.

Отже, за результатами цього підрозділу ми виявили низку статистичних закономірностей для опрацьованого нами паркорпусу. За більшістю метрик українські переклади отримують вищі значення, аніж тексти-оригінали. І це означає, що вони, переважно, мають більшу лексичну різноманітність, синтаксичну складність й кількість унікальних слів (індекс винятковості), і, відповідно, нижчий рівень концентрації тексту у порівнянні з оригіналами. Цим даним складно давати оцінку в межах категорій «позитивно-негативно», адже для, скажімо, високої лексичної різноманітності тексту переваги (наприклад, лексичне «багатство» тексту) і недоліки (разючі відмінності у термінології оригіналу й перекладу) можна побачити лише на конкретних прикладах, котрі частково заторкуватимуться у наступних підрозділах нашого дослідження.

Цікавим є також висновок про те, що, з урахуванням похибки для перекладів, більшість текстів перебуває десь на середньому рівні складності для читання, а відтак посвідчує загальне спостереження, що нонфікшн література — це певним чином фахова інформативна проза, водночас зрозуміла і для нефакхівців.

Переходячи від загальної статистики до конкретних прикладів, зауважимо, що в наступних підрозділах ми зосередимось на п'яти поширених і помітних проблемах перекладу нонфікшну на матеріалі нашого паркорпусу.

2.2. Проблема 1: Фразеологізми й сталі вирази

Фразеологізми та сталі вирази — це дуже індивідуальне та яскраве явище для кожної мови, а також, ще один неймовірний виклик для перекладача. М. Нагорна у своїй праці⁴⁶ зазначає, що завданням перекладача у такому випадку є зберегти і відтворити усі компоненти сталого виразу, «а саме: образний, наочний, емоційний, стилістичний і національно-етнічний компоненти». Також авторка зазначає, що традиційно є два прийоми перекладу таких виразів: фразеологічний (переклад за допомогою еквівалента, рідкісний, але найбільш точний та переклад за допомогою часткового еквівалента, схожого на оригінальну фразу за лексичною складовою та структурою, а також за допомогою виразу-аналога, що є аналогічним за змістом, але базується на іншому образі) й нефразеологічний (дослівний переклад, тобто калькування виразу, описовий переклад або здійснюючи зміни у контексті, в якому вживається фразеологізм, про перекладі).

Розгляньмо, наприклад, вираз, який вжив Насім Талеб як назву розділу і його переклад українською у виконанні Миколи Климчука:

» On Walking Walks

» Слово і діло

Рис. 7. Фрагмент книги «Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті», Насіма Талеба та переклад Миколи Климчука

Вираз «on walking walks» — це модифікація кількох стійких словосполучень, і основним завданням перекладача тут є вловити точний зміст цієї фрази і перекласти, зберігаючи патерн модифікації відомого вислову. Аби

⁴⁶ Нагорна, М., *Основні шляхи перекладу фразеологізмів українською мовою* // Наука. Освіта. Молодь. Вип. 2, 2016., – с. 46-48. – Режим доступу: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2016_2/16.pdf

дати оцінку перекладацькому рішення М. Климчука, звернімось до різних словників англійської мови та різних формулювань цього виразу. Словник Merriam-Webster⁴⁷ подає до виразу «Walk the Walk» визначення «робити речі, які кажеш, що зробиш»⁴⁸. Dictionary of Human Resource Management⁴⁹ фразу «walk the talk» пояснює так: «Це частина менеджерського жаргону, що перетворилась кліше. Це означає втілювати свої слова в дію — показати, що ви справді маєте на увазі те, що говорите, активно роблячи це самостійно. Це версія класичної фрази «практикуй те, що проповідуєш»»⁵⁰. А Cambridge Dictionary⁵¹ зв'язку «talk the talk ... walk the walk», оригінальне джерело досліджуваної фрази, пояснює таким чином: «Якщо ви кажете, що хтось «talks the talk», але не «walks the walk» ви маєте на увазі, що дії цих людей не узгоджуються з їх словами»⁵².

На прикладі цих варіацій фрази пересвідчуємось, що йдеться про втілення слів у дію. Але якщо беремось перекладати, то тут варто зауважити: у двох наведених вище фразах присутнє слово «talk», що ніби стає бінарною опозицією до «walk», як і в нашому «слово» і «діло», але автор свідомо добирає зв'язку з подвійним вжитком «walk», а відтак відсікає тут частку з «словом», прибираючи його з поля зору читача взагалі. У розділі автору йдеться саме про конкретні дії, а не про розмови, тому тут, ймовірно, влучнішим буде переклад «Ближче до діла\справи», або «не словом, а ділом» (ніби умовно відтинаючи «слово» за допомогою частки «не»), «до справи». Виходить, що перекладач додав те, про що авторові принципово не йшлося. До речі, якщо звернемо увагу на три визначення вище, то всі вони неформальні, тому фраза «слово і діло» тут має трохи серйозніший відтінок, ніж треба, відтак доречніше буде обрати якийсь

⁴⁷ Urban Dictionary, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.urbandictionary.com/>

⁴⁸ *Walk the Walk*, Merriam-Webster Dictionary, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/walk%20the%20walk>

⁴⁹ Oxford Reference, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oxfordreference.com/>

⁵⁰ *Walk the talk*, Dictionary of Human Resource Management, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803120656806>

⁵¹ Cambridge Dictionary, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dictionary.cambridge.org/>

⁵² *Talk the talk ... walk the walk*, Cambridge Dictionary, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/talk-the-talk-walk-the-walk?q=talk+the+talk+...+walk+the+walk>

простіший відповідник, як от «до справи», адже він має в собі необхідний відтінок завзятості й ентузіазму, без зайвих серйозних конотацій.

На нашу думку, якогось конкретного й універсального розв'язання проблеми перекладу фразеологізмів та сталих виразів нема, втім перекладач має цілий набір інструментів і прийомів, і основне його завдання — дібрати вдалий відповідник, що збереже усі компоненти виразу.

2.3. Проблема 2: Культурна адаптація деталей

Ще однією складністю для перекладача є назви унікальних об'єктів і явищ, притаманних конкретній культурі: популярні місцеві солодощі, відомі люди, бренди, особливі міста, конкретні соціально-культурні явища і поняття. Виклик, що постає перед перекладачем, полягає в тому, аби дати читачеві перекладу саме те, що дає автор читачеві оригіналу. Перекладач може прямо калькувати ці назви або залишати їх мовою оригіналу, добирати локальний аналог або нейтралізувати й узагальнити якесь конкретне явище. Розгляньмо приклад для останнього підходу.

» But from the inside, from the perspective of each of these people, these questions feel impossibly complex and opaque— existential riddles wrapped in enigmas packed in a KFC bucket full of Rubik's Cubes.

» Але ізсередини, з перспективи кожного з цих людей, питання здаються неймовірно складними та глухими — екзистенційними загадками, загорнутими в енігму й запакованими в коробки від піци, напхані кубиками Рубика.

Рис. 8. Фрагмент книги «Витончене мистецтво забивати на все.

Нестандартний підхід до проблем» Марка Менсона та переклад Антоніни

Ящук

На зображенні вище подано фрагмент із вже згаданої книги Марка Менсона, і цікавий він тим, як перекладачка вирішила перекласти назву американської мережі ресторанів швидкого харчування «KFC» (Kentucky Fried Chicken). Власне, перекладацьким рішенням у цьому випадку була повна відмова від вживання назви бренду і заміна фрази «а KFC bucket», що українською перекладається як «відерце KFC», на нейтральне «коробки від піци». Бренд зустрічається у тексті лише один раз і втратити його для перекладу зовсім не

критично, однак відповідник, який подала перекладачка, не є найбільш вдалим у цьому випадку.

Річ у тім, що KFC — це ресторан, котрий не має у меню піци взагалі і для деяких американських штатів є надзвичайно популярним, майже легендарним закладом, важливою частиною локальної попкультури, що викликає певні емоції у читача. Відерце KFC нагадує відерце для попкорну, котре фізично може вмістити кубики Рубика, в той час як звичайна коробка від піци не має такої можливості, і в перекладі фраза «коробки від піци, напхані кубиками Рубика» втратить значення з точки зору просторової уяви, а також втратить елемент попкультури, що влучно доповнює думку автора. На нашу думку, KFC — це не той бренд, котрий слід пояснювати або замінити, аби читач зрозумів, про що йдеться. В Україні перший ресторан KFC відкрився у Києві в 2012 році, зараз мережа налічує 45 ресторанів по всій країні, а в українському перекладі книга Марка Менсона вийшла у 2016-тому році. Саме тому аргумент про те, що український читач не знайомий з цим явищем не працює.

Погляньмо на інший фрагмент з цього паралельного тексту:

▶ We had margaritas, and he told me all about it: problems never fucking go away, he said—they just improve.	▶ Він шойно хильнув «маргарити» й повідав мені, що проблеми, бляха, ніколи не зникають — вони тільки вдосконалюються.
▶ Warren Buffett's got money problems;	▶ У Рокфеллера проблеми з грошима;
▶ the drunk hobo down at Kwik-E Mart's got money problems.	▶ у безхатька-алкоголіка на Контрактовій теж проблеми з грошима.
▶ Buffett's just got better money problems than the hobo.	▶ Просто в Рокфеллера проблеми з грошима кращі.
▶ All of life is like this.	▶ І за такою схемою побудоване все життя.

Рис. 9. Фрагмент книги «Витончене мистецтво забивати на все.

Нестандартний підхід до проблем» Марка Менсона та переклад Антоніни

Ящук

Перекладачка зберігає назву коктейлю «Маргарита», але змінює ім'я Ворена Баффета на прізвище Рокфеллера, а Kwik-E Mart, вигаданий магазин дрібної торгівлі з мультсеріалу «Сімпсони» змінює на, ймовірно, Контрактову площу. Текст книги Марка Менсона дуже багатий на такі деталі, і завдання перекладача тут утриматись від частих не виправданих замін і втрат конотацій, не втратити інтермедіальності й інтертекстуальності оригіналу, але все ще

зберегти текст зрозумілим для читача. Антоніна Ящук досить добре впоралась з завданням. Оскільки ці локальні деталі в фрагменті тексту слугують головно прикладами, а не центральними фігурами ідеї, важливо зробити їх доступними для реципієнта, тому вона знаходить локальні відповідники у вигляді Контрактової площі і дуже популярного Рокфеллера. Звісно, можна було б залишити ім'я Ворена Баффета, а назву вигаданої крамниці транслітерувати, як це робить український переклад мультсеріалу «Сімпсони», як «Квікі-Март». І зважаючи на те, що ця назва може бути невідомою для тих, хто не є аудиторією мультсеріалу, перекладачка могла би зробити спеціальну примітку, яка б додавала потрібний контекст. Але, знову ж таки, примітки й пояснення — не панацея для розв'язання проблем у текстах при перекладі. Перекладацькі й редакторські примітки часто обтяжують текст, а коли стосуються другорядних деталей, можуть й зовсім відволікати читача від головного.

Отже, найкращим розв'язанням проблеми культурної адаптації певних конкретних елементів оповіді буде глибоке дослідження цього елемента в межах культури-оригіналу і пошук точок перетину з культурою-реципієнтом, а також послідовність у використанні цих підходів у тексті.

2.4. Проблема 3: Перекладацькі помилки й одруки

Коли йдеться про нонфікшн, складно переоцінити важливість коректного й точного перекладу. За своєю реалістичністю, література нонфікшн близька до наукової літератури, і за мету ставить однакове — наділити читача новими вміннями або достовірною інформацією. Відтак, великою проблемою є перекладацький та редакторський недогляд за, здавалося б, дрібними деталями. До прикладу, розгляньмо фрагмент з бітексту «Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті» Насіма Талеба й перекладу Миколи Климчука:

» Consider the Indian Ocean tsunami of December 2004.

» Згадайте тихоокеанське цунамі в грудні 2004 року.

Рис.10. Фрагмент книги «Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті», Насіма Талеба та переклад Миколи Климчука

Насім Талеб пише буквально: «Розгляньмо цунамі в Індійському океані у грудні 2004 року». Українською мовою Indian Ocean не має інших перекладів, окрім як «Індійський океан», і ресурс «Britannica» демонструє лише одне цунамі в грудні 2004-го⁵³. Тоді чим виправдане таке рішення перекладача? Для чого він змінює географію та історичний факт? Чи це допоможе читачам у візуалізації, бо потенційно вони не знають ніяких океанів, окрім Тихого, чи це просто вибір на користь лаконічного прикметника «тихоокеанське»? Хай там що, таке рішення не виправдане, і подібних навмисних змін слід уникати, аби зберегти точність інформації для читача.

Розгляньмо ще один схожий приклад:

▶▶ The later and more famous walls were started about six hundred years before the time of Christ by King Nabopolassar.	▶▶ Пізніші, найвідоміші мури почали споруджувати на вимогу царя Набополасара близько шести тисяч років до Різдва Христового.
---	--

Рис.11. Фрагмент книги «Найбагатший чоловік у Вавилоні» Джорджа Клейсона та переклад Андрія Ланіна

На зображенні перекладацька неточність: «six hundred years» потрактовано і перекладено як «шести тисяч років», хоч має бути «шестисот років». Якби ця дата не мала жодного впливу на попередній або подальший текст, то помилку можна було б повважати невинним одрукком. Але проблема цього конкретного випадку полягає в тому, що далі в тексті та сама дія відбувається саме в межах шестисот років, а не шести тисяч років. І читач, відповідно, може заплутатись і втратити відчуття цілковитої зрозумілості й цілісності тексту.

Розв'язанням таких проблем можуть бути два взаємопов'язаних підходи: прискіплива редактура, і використання спеціалізованих застосунків оцінки якості перекладу, що за допомогою вбудованих словників можуть розпізнавати й сигналізувати про такі неточності.

⁵³ Ред. ресурсу «Britannica». *Indian Ocean tsunami of 2004*// Encyclopedia Britannica, 2021. – Режим доступу: <https://www.britannica.com/event/Indian-Ocean-tsunami-of-2004>

2.5. Проблема 4: Переказ vs переклад

Поширеною проблемою перекладацького процесу є перекладацький прийом описового перекладу, тобто переклад фрагменту зі збереженням змісту, але без збереження форми й структури оригіналу. Ця проблема виходить із низки етичних питань, пов'язаних з перекладом і правом перекладача втручатись у текст.

▶ Too Dull to Write About

▶ Позанудствую

Рис.12. Фрагмент книги «Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті» Насіма Талеба та переклад Миколи Климчука

Один з розділів книжки Насіма Талеба має назву «Too Dull to Write About» (рис. 12), що буквально означає «Занадто нудне, аби про це писати». Перекладач М. Климчук вирішує відмовитись від буквального перекладу та добирає слово, що має на меті передати лише зміст оригіналу. Щоправда, такий підхід дуже рідко буває продуктивним. У цьому випадку перекладач скористався сленговим словом, скалькованим з російської. Фраза «позанудствую» має конотацію повчального, лекційного змісту, в той час, як оригінальний вислів просто вказує на те, що інформація в параграфі може здатись читачу нудною. Відповідник, котрий обрав перекладач, не приніс нічого цінного у текст, і заголовок розділу набув дещо іншого сенсу.

Такі неточності порушують сприйняття тексту читачем і оригінальний задум автора. Загалом, до перефразування оригіналу варто вдаватись лише тоді, коли дослівний переклад неможливий, наприклад, при перекладі фразеологізмів чи при культурній адаптації деталей.

2.6. Проблема 6: Переклад гумору і «втрачені» жарти

Без перебільшення, переклад жартів, анекдотів, каламбурів та й загалом гумору — одна з найскладніших перекладацьких проблем загалом. Гумор, побудований на засобах якоїсь конкретної мови часто просто не може існувати поза її межами, і цьому дуже складно зарадити. У літературі нонфікшн гумор займає особливе місце: він додає кінематографічності і легкості тексту, і оскільки нонфікшн — це література переважно про людський досвід, він завжди буде частиною сюжету. Гумор полегшує сприйняття тексту, але суттєво ускладнює його переклад. Як стверджує С. Баранова у своїй праці «Проблеми перекладу форм комічного українською мовою (на матеріалі англомовних телесеріалів)»⁵⁴, «варто пам'ятати про специфічність національного гумору. Буквальність у перекладі комічного часто повністю руйнує авторський задум та комічний ефект певної штучно створеної ситуації. Для вдалого та адекватного перекладу фахівець має володіти не тільки відмінним знанням мови оригіналу та перекладу, але також мати фонові екстралінгвістичні знання, та, не в останню чергу, гарне почуття гумору».

До прикладу, погляньмо на жарт автора книги про успішні виступи на TED Кріса Андерсона у перекладі Олександри Асташової. Цей жарт — це фактично каламбур, гумор тут працює за допомогою гри слів і звучання слова «щастя» в французькій, англійській та англійській з сильним французьким акцентом.

<p>» Oh, and I broke the tension with an apocryphal anecdote about France's Madame de Gaulle and how she shocked guests at a diplomatic dinner by expressing her desire for "a penis."</p>	<p>» До речі, я трохи розрядив атмосферу сумнівним анекдотом про дружину Шарля де Голля, яка шокувала гостей на дипломатичній вечері, виказавши свої непристойні бажання через помилку у слові «щастя».</p>
<p>» In England, I said, we also had that desire, although there we pronounced it happiness, and TED had brought genuine happiness my way.</p>	<p>» Але я не помилявся, коли заявив, що справжнє щастя для мене — це благополуччя TED.</p>

Рис.13. Фрагмент книги «Успішні виступи на TED. Рецепти найкращих спікерів» Кріса Андерсона та переклад Олександри Асташової

⁵⁴ Баранова, С. В. Проблеми перекладу форм комічного українською мовою (на матеріалі англомовних телесеріалів) // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія Філологія. 2019, № 40. – С. 62-65.

Якість такого перекладу складно оцінити, адже годі дошукатись ідеального рішення у такій ситуації. Англо-французька гра слів не має аналога в українській мові, котрий мав би приблизно таке гумористичне значення і звучання. Втім, цей варіант перекладу дещо втрачає в самій суті жарту. Без попереднього знання про цей жарт і деяких поверхневих знань з французької та англійської, читач залишиться лише з недорозумінням того, які це «непристойні бажання» можуть виникати через помилку у слові «щастя». В оригінальному тексті бажання дружини де Голля не є «непристойним», а асоціація з непристойністю виникає через некоректну вимову. Натомість у перекладі її бажання прямо названо «непристойними».

У цьому випадку проблема має два розв'язки: можна залишити переклад, як є, але подати примітку або з поясненням жарту, або з текстом жарту англійською, або ж переробити переклад (вдаючись до переказу) так, щоб ключові слова збереглись англійською в лапках. Жоден з цих варіантів не є панацеєю: засилля приміток відволікає читача від основного тексту і символізує радше те, що або перекладач здався, або оригінал не так добре надається до накладання на культурний простір перекладу, а переказ може й поготів спотворити оригінальний задум автора. Щоправда, переклад гумору дуже складний і комплексний процес, і перекладачі часом зовсім жертвують жартом, не намагаючись перекласти його для читача, тому будь-який підхід, що таки допоможе зберегти гумор у тексті можна вважати вдалим.

ВИСНОВКИ

Література нонфікшн — дуже перспективний жанр на українському видавничому ринку завдяки величезній популярності жанру у світі. Попит на літературу факту зростає, кількість книжок збільшується, а разом з нею і збільшується кількість матеріалу для перекладу. Наразі, переклад літератури нонфікшн українською мовою — явище досить нове, не має великої академічної бази досліджень, зате має чимало складних питань, що у нашій роботі визначені, як проблеми перекладу.

Це дослідження має три типи результатів: теоретичні висновки, практичний аналіз та корпус паралельних англо-українських перекладів 8-ми текстів сучасної нонфікшн літератури видавництва «Наш Формат».

За результатами теоретичної частини роботи, можемо зробити висновок, що нонфікшн — це дуже загальний термін на позначення величезної кількості різних за специфікою та тематикою текстів. Сьогодні дослідники, автори й видавці ще не дійшли до одного конкретного визначення того, чим є або не є така література, і як правильно її називати. В українському академічному дискурсі практично нечисленні праці про переклад власне нонфікшну та оцінку якості такого перекладу, втім наше дослідження показало, що існує чимало застосунків та метрик для валідації перекладу в цілому, які успішно можна застосовувати у роботі з літературою факту.

За результатами практичної частини роботи ми виокремили 5 основних проблем перекладу нонфікшн літератури на матеріалі видань «Нашого Формату». До проблем ми зарахували: переклад фразеологізмів й сталих виразів, проблеми культурної адаптації деталей, перекладацькі помилки й одруки, різницю у перекладі та переказі й переклад гумору та «втрачені» жарти. Чимало висновків можна зробити із підрозділу статистичного аналізу: наш паркорпус характерний декількома статистичними закономірностями: за більшістю метрик переклади нонфікшну українською переважно, мають більшу лексичну

різноманітність, синтаксичну складність й індекс винятковості у порівнянні з такстами-оригіналами англійською. Цікавим є також спостереження про те, що більшість опрацьованих у паркорпусі текстів мають середній рівень складності читання, а відтак повністю служать місії літератури-нонфікшн: зрозуміло розповідають про досвіди науки, культури, історії та інших складних галузь знань.

Створення паралельного англо-українського корпусу нонфікшн видань видавництва «Наш Формат» 2016-2019 років дозволило нам ближче поглянути на редакційно-перекладацькі рішення видавництва, що й стали базою для побіжного опису згаданих п'яти проблем перекладу.

Разом із тим, найголовнішим висновком цього дослідження є той факт, що література нонфікшн дуже потребує академічного дослідження, перекладацьких дискусій й спеціалізованих заходів для розвитку і підтримки жанру в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрейців, І., *Перекласти світ українською: як "Наш формат" шукає іноземні книги, щоб видати їх в Україні* // 2019. Інтернет-публікація. — Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2019/11/7/238832/>
2. Баранова, С. В. *Проблеми перекладу форм комічного українською мовою (на матеріалі англomовних телесеріалів)* // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія. — 2019. — Т. 3, № 40. — С. 62-65.
3. Варикаша М. *Література non-fiction: поміж фактом і фікцією* // Актуальні проблеми слов'янської філології. 2010. Вип. XXIII. Частина 3. Інтернет-публікація. — Режим доступу: <https://cutt.ly/cJBqIMF>
4. Волинець, Н., *Проблеми перекладу ненормативних лексичних одиниць у художньому тексті* // Науковий Вісник Міжнародного Гуманітарного Університету, 2021. — с.83. — Режим доступу: <https://cutt.ly/CJBqEPB>
5. Воротченко В., Сітко А., *Нон-фікшн як особливий феномен лінгвістичного перекладознавства. Modern philological research: a combination of innovative and traditional approaches*, 2018, 96.
6. Галич О.А. *Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи* : [монографія]. Луганськ 2001. - 246 с., с.4.
7. Грезійон А. Что такое генетическая критика? // *Генетическая критика во Франции: антология* / ред. кол. Т.В. Балашова, Є.Є. Дмитрієва, А.Д. Михайлов. Москва 1999. с. 26-57.
8. Колінько О. П., *Нон-фікшн як особливий феномен сучасної белетристики* // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія, 2016. Вип. 24(2). — С. 74-77.
9. Косюк, О. *Особливості дослідження нон-фікшн у сучасному інформаційному просторі* // Вчені записки 2021. Інтернет-публікація. — Режим доступу: http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/4_2021/part_3/35.pdf

10. Краснов М., *Нон-фікшн в руку: як власники видавництва «Наш Формат» перезапустили бізнес* // 2017. Інтернет-публікація. — Режим доступу: <https://kfund-media.com/non-fikshn-v-ruku-yak-vlasnyky-vydavnytstva-nash-format-perezapustily-biznes-2/>
11. Мартиненко А. *Видавці про нон-фікшн на українському ринку* // Читомо, 2016. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.chytomo.com/news/vidavci-pro-non-fikshn-naukrainskomu-rinku>
12. Нагорна, М., *Основні шляхи перекладу фразеологізмів українською мовою* // Наука. Освіта. Молодь. Вип. 2, 2016., — с. 46-48.
13. *Наш Формат. Більше ніж видавництво, 2021.* — Режим доступу: <https://nashformat.ua/pdf-preview/nash-format-bilshe-nizh-vydavnytstvo..-709489>
14. Неборак Б., *#Книготорці: Розмова з Антоном Мартиновим, керівником українського видавництва «Наш Формат»* // The Ukrainians, 2016. Інтернет-публікація. — Режим доступу: <https://theukrainians.org/nash-format/>
15. Пилипців О. *Створення паралельних англо-українських текстів: застосування, проблеми й перспективи: Курсова робота / УКУ. Львів 2021.*
16. Скиба, К. М. Роль перекладу у процесі локалізації // *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2019. ст. 70-72.
17. Титаренко М., *Ключі до нон-фікшну: правдивіше за реальність* // ЛітАкцент, 2017. — Режим доступу: <http://litakcent.com/2017/01/13/kljuchi-do-non-fikshnu-pravdyvishe-za-realnist/>
18. House J. *Translation quality assessment: Past and present. Translation: A multidisciplinary approach*. Palgrave Macmillan, London 2014.
19. Makoushina, J. *Translation Quality Assurance Tools: current state and future approaches*. TC 2007.

20. *Translation quality assurance tools* // Technolex Translation Studio

[Электронный ресурс]. — Режим доступа:

<https://technolex.com/articles/instrumenty-kontrolya-kachestva-perevoda.html>

21. *What is Translation Quality Assurance?* // memoQ [Электронный ресурс]. —

Режим доступа: <https://www.memoq.com/tools/translation-quality-assurance>

Додаток А

text name	language	Коефіцієнт лексичної різноманітності	Коефіцієнт синтаксичної складності	Індекс винятковості	Індекс концентрації тексту
12 правил життя	english	0.184101	0.411033	0.098842	0.018593
	ukrainian	0.215784	0.589405	0.133576	0.012433
Ніколи не йдіть на компроміс	english	0.184248	0.543969	0.093018	0.018145
	ukrainian	0.237797	0.696734	0.147848	0.01343
9.99: Міф про чесну ціну	english	0.203175	0.539626	0.1105	0.018739
	ukrainian	0.231884	0.67875	0.140846	0.014317
Успішні виступи на TED	english	0.198201	0.456624	0.105385	0.018082
	ukrainian	0.250751	0.673859	0.156753	0.013385
Чорний лебідь	english	0.170876	0.547595	0.08659	0.019739
	ukrainian	0.227721	0.738395	0.14011	0.012614
Найбагатший чоловік у Вавилоні	english	0.213164	0.544264	0.109352	0.018413
	ukrainian	0.258696	0.685308	0.163934	0.014076
Витончене мистецтво забивати на все	english	0.215534	0.53349	0.121331	0.01853
	ukrainian	0.249604	0.701401	0.161574	0.012614
Чому нації занепадають	english	0.142854	0.476376	0.066073	0.019564
	ukrainian	0.18869	0.682015	0.105459	0.014617

Табл. 1. Результати коефіцієнтів та індексів для 8-ми паралельних текстів нонфікшн-літератури видавництва «Наш формат»

text name	language	readability
12 правил життя	english	30.48546
	ukrainian	59.689788
Ніколи не йдіть на компроміс	english	43.989011
	ukrainian	52.657116
9.99: Міф про чесну ціну	english	38.322464
	ukrainian	53.253849
Успішні виступи на TED	english	44.66997
	ukrainian	57.017791
Чорний лебідь	english	20.457177
	ukrainian	45.679047
Найбагатший чоловік у Вавилоні	english	59.472653
	ukrainian	65.918825
Витончене мистецтво забивати на все	english	42.078393
	ukrainian	59.871836
Чому нації занепадають	english	6.797776
	ukrainian	33.511944

Табл. 2. Результати оцінки читабельності тексту Флеша-Кінкейда для 8-ми паралельних текстів нонфікшн-літератури видавництва «Наш формат»